

Kerkenvisie

Leidschendam-Voorburg

Over de waarborging van kerkgebouwen
en hun maatschappelijke functie

Leidschendam-
Voorburg

Najaar 2024

Beste lezer,

Met veel dankbaarheid presenteer ik u deze kerkenvisie: het resultaat van een fijne samenwerking tussen de kerken en de gemeente.

Kerken zijn niet alleen belangrijk vanwege hun cultuurhistorische waarde, maar ze spelen ook een belangrijke rol in de maatschappij. Daarom is het belangrijk dat kerken en gemeente samen vastleggen wat de staat en rol van de kerken is. Met deze visie willen we ervoor zorgen dat deze bijzondere gebouwen en hun maatschappelijke functie behouden blijven. Op die manier koesteren we ons erfgoed en kunnen kerken ook in de toekomst bijdragen aan verbinding en saamhorigheid.

Dank aan iedereen die heeft bijgedragen aan dit proces. Uw inzet wordt enorm gewaardeerd.

Met vriendelijke groet,

Bianca Bremer
*Wethouder Ruimtelijke Ontwikkeling, Wonen,
Erfgoed en Monumenten
Gemeente Leidschendam-Voorburg*

Inhoud

Voorwoord door Wethouder Bremer	2
1. Waarom een kerkenvisie?	4
2 Historische achtergrond en religieuze geschiedenis	6
3 Participatieonderzoek met de kerken	8
4 Sociaal maatschappelijk belang van kerken	11
5 Herbestemming van kerken	13
6 Toekomstbestendige tips	17
7 Bouwkundige kwesties en verduurzaming	19
8 Conclusie en verdere uitvoeringsagenda van de kerkenvisie	22
Colofon	23

1. Waarom een kerkenvisie?

Kerkgebouwen spelen een onmiskenbare rol in de opbouw van een wijk, dorp of stad. In de eerste plaats zijn kerkgebouwen vaak van grote symbolische betekenis voor de geloofsgemeenschappen die er gebruik van maken. De gebouwen zijn een belangrijk aspect van de beleving van het geloof en vormen een wezenlijk onderdeel van de zingeving die het geloof biedt. Zowel traditionele als naoorlogse kerken vervullen zodoende een belangrijke sociale rol in onze maatschappij en fungeren als centra van culturele en maatschappelijke functies. Zo vormen kerktorens, soms al eeuwen, vaste herkenningpunten van het bewoond gebied en dragen kerkgemeenschappen bij aan onderwerpen als armoedebestrijding.

Meer en meer kerken worden uit de eredienst onttrokken en verliezen hun functie; dat heet secularisatie. In een steeds verder seculariserende samenleving komen de cultureel-maatschappelijke rollen van kerken in de verdrukking. Het wegvallen van kerken en de leegstand van kerkgebouwen is een pijnlijke gewaarwording voor de geloofsgemeenschappen die erbij betrokken zijn. Daarbij zorgt het wegvallen van de kerken voor het verlies van lokale maatschappelijke knooppunten. Kerken zijn ook belangrijk erfgoed. Erfgoed dient beschermd en gehandhaafd te worden en actief gebruik speelt daarbij een belangrijke rol. Het is daarom wenselijk om kerken te behouden en om bij het verdwijnen van de kerkelijke functie een zorgvuldig herbestemmingsproces te overwegen, zodat de maatschappelijke positie van het kerkgebouw in de gemeenschap behouden blijft.

Voor deze kerkenvisie is een uitgebreid onderzoek uitgevoerd om een volledig overzicht te krijgen van bestaande religieuze gebouwen, hun cultuurhistorische waarde, huidig gebruik en toekomstverwachtingen. Als gemeente Leidschendam-Voorburg streven we naar behoud van kerken en, indien nodig, een weloverwogen herbestemming. De gemeente staat klaar om kerkeigenaren te ondersteunen bij dit ingewikkelde vraagstuk.

1.1 Doelstelling

De kerkenvisie heeft als doel het rijke religieuze erfgoed van onze gemeente te behouden en op duurzame wijze te koesteren voor de toekomst. Deze visie dient als een informatieve richtlijn voor alle betrokken partijen, waarbij bewustwording wordt gecreëerd over de (culturele erfgoed) waarden van het gebouw, de uitdagingen van de transitie en de problemen die zich voordoen. Hierbij is er speciale aandacht voor de maatschappelijke impact van de kerken op de lokale samenleving. Het concrete resultaat van de kerkenvisie omvat een beleidsnota die als input dient voor de omgevingsvisie. Daarnaast is er een kerkenpaspoort opgesteld met informatie en toekomstmogelijkheden per kerk.

In deze kerkenvisie zijn zowel monumentale als niet-monumentale kerken meegenomen en worden case-studies van reeds herbestemde kerken als richtinggevende voorbeelden voor de toekomst gebruikt. Leidschendam-Voorburg beschikt over een breed en divers geloofslandschap, van Westerse tot niet-Westers en van orthodox tot vrijzinnig. De gemeente heeft zoveel mogelijk van de bestaande geloofsgemeenschap benaderd voor deelname aan de participatie voor de totstandkoming van de kerkenvisie. Er is gekozen voor samenwerking met partijen die op onze oproep tot participatie zijn ingegaan. Vertegenwoordigers van 11 kerken zijn geïnterviewd over hun kerkgemeenschap, toekomst en het beheren van een kerkgebouw.

De volgende kerken hebben deelgenomen aan de participatie:

1. Dorpskerk
2. De Verrezen Christuskerk
3. Vrijzinnig centrum de Hoeksteen
4. Kruisheuvelkerk
5. Heilige Petrus en Pauluskerk
6. Koningkerk
7. Franse kerk
8. Martinuskerk
9. Oude Kerk
10. Laurentiuskerk
11. Trinity International Church

Naast bovenstaande kerken, zijn bijvoorbeeld ook de Islamitische gemeenschap en de Koreaanse kerk benaderd. Niet alle geloofsgemeenschappen zijn ingegaan op de uitnodiging. De gemeente gaat graag als nog, of opnieuw, in gesprek met alle geloofsgemeenschappen bij actualisatie van dit beleidsstuk.

Alle kaarten en diagrammen in deze visie zijn gebaseerd op de resultaten van de participatie met bovenstaande kerken. Daarbij zijn, waar passend, ook kerken meegenomen die niet hebben deelgenomen aan de participatie.

1.2 Opzet

De visie begint met een overzicht van de geschiedenis van religieus erfgoed in de gemeente (hs. 2). Dit vormt, samen met de resultaten van de participatie (hs. 3), het uitgangspunt voor een beschrijving van de maatschappelijke rol van kerken (hs. 4). Deze maatschappelijke rol kan gehandhaafd worden door als gemeente mee te denken over herbestemmingstrajecten. Daarom is een volgend onderdeel geweid aan het herbestemmen van kerken (hs. 5). Bij zowel herbestemming als voortzetting van het huidige gebruik spelen er verschillende kwesties met betrekking tot duurzaam toekomstbestendig gebruik van de kerken. De volgende hoofdstukken gaan daarom in op zinvolle handvatten voor de kerkbesturen. Zo gaat de visie bijvoorbeeld in op wet- en regelgeving, financieringsvraagstukken en duurzaamheid (hs. 6&7). De conclusie geeft daarna nog een concreet overzicht van de belangrijkste uitgangspunten van de kerkenvisie.

2 Historische achtergrond en religieuze geschiedenis

De drie kernen van onze gemeente – Leidschendam, Voorburg en Stompwijk – kennen een rijke kerkelijke geschiedenis, waarin de grondslag ligt voor de huidige verdeling van het geloofslandschap. Naast deze verscheidenheid biedt de religieuze geschiedenis ook elementen van lokale verbinding.

2.1 Opkomst van religieuze centra

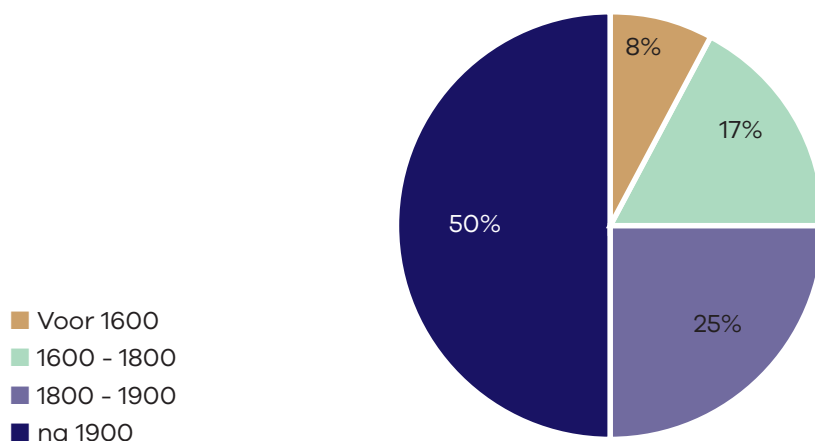
In de middeleeuwen werd in het centrum van het huidige Voorburg een katholieke kapel gesticht, gewijd aan Sint Martinus. De kapel zelf is niet meer terug te vinden, maar het bestaan ervan is vastgelegd in het inkomstenboek van de Dom in Utrecht. Het toont de lange geschiedenis en verwevenheid die Voorburg heeft met het christelijke geloof. In het begin van de 13e eeuw werd voor het eerst een echte kerk gebouwd in Voorburg. Dit resulteerde in de oprichting van het religieuze centrum van Voorburg, dat zich op loopafstand van Huize Swaensteyn bevond, waar de heersende autoriteit haar invloed uitoefende. Hiermee werd de lokale macht van de kerk en de adel geconcentreerd.

Veur en Stompwijk telden in het verzuilde Nederlands van het begin van de 20e eeuw gezamenlijk een kleine 3000 inwoners. Het merendeel van hen was katholiek. De katholieken parochianen bezochten de St. Laurentiuskerk in Stompwijk of de H.H. Petrus en Pauluskerk in Leidschendam, waar zij onder de bezielende leiding van pastoor Kammers, werden verwelkomd. Een kleine minderheid was protestants. Vanuit hun geloofsovertuiging bezochten zij de gereformeerde kerk aan de Damlaan, of de uit de 17e eeuw daterende kerk aan de Delftsekade.

Er waren ook voor de fusie van de kernen tot gemeente Leidschendam-Voorburg al bijzondere samenwerkingen tussen Leidschendam en Voorburg. Zo werd in de 18e eeuw pastoor Uitenhoven uit Leidschendam uitgenodigd om de feestpredicatie te houden bij de opening van een nieuw kerkgebouw in Voorburg. Deze toespraak was zo bijzonder dat die in gedrukte vorm werd uitgegeven en te lezen was door heel Nederland. Religieuze overtuigingen vormden een bindend element in de geschiedenis van de gemeente Leidschendam-Voorburg, waarbij zowel katholieke als protestantse gemeenschappen een plaats hadden.

Afbeelding 1:

Onderstaand diagram laat zien welke spreiding er is in de ouderdom van de verschillende nog als kerk in gebruik zijnde kerkgebouwen in de gemeente. De diagram laat een exponentiële groei zien van het aantal kerken door de tijd heen.

2.2 Verandering en continuïteit

In de 19e eeuw waren er conflicten binnen de Hervormde Kerk. Voorburg ondervond in de 19e eeuw grotendeels geen impact van deze onenigheid, omdat dominee Lindonk zich actief inzette voor verzoening en een geordende herstructurering. Hierdoor werd Voorburg grotendeels gespaard van de afscheidingen en verdeeldheid binnen de hervormde kerkgemeenschap die in 1834 elders plaatsvonden.

Aan de beginperiode van de Wederopbouw, zo rond de jaren 50, werden met name in Leidschendam-Noord veel nieuwbouwwijken gerealiseerd. Deze stedelijke ontwikkeling zorgde voor welvaart, maar met name de vele katholieke tuindersfamilies aan de Veurse Achterweg werden hierdoor van hun middelen van bestaan beroofd. Daarbij voelde Burgemeester Banning zich verplicht om te reageren op de ruimtelijke en maatschappelijke vraagstukken van de snelgroeiende stad Den Haag. De forse bevolkingsgroei zorgde eveneens voor een uitbreiding aan geloofsgemeenschappen, als ook een groei van de bestaande katholieke parochies en protestantse gemeentes. Deze ontwikkeling had invloed op de religieuze dynamiek en de onderlinge verhoudingen in de loop der jaren.

3 Participatieonderzoek met de kerken

Voor deze visie en de kerkenpaspoorten is een participatieonderzoek uitgevoerd waarbij alle kerken in de gemeente zijn benaderd. Door gesprekken met de kerkbesturen is belangrijke informatie verzameld over de huidige situatie en de toekomstplannen van de kerken en hun gemeenschappen.

3.1 belangrijkste resultaten van het participatieonderzoek

Het onderzoek laat duidelijk zien dat kerkgebouwen een essentiële maatschappelijke functie vervullen en ruimte bieden voor gemeenschappelijk gebruik. Het gaat hier bijvoorbeeld om het huisvesten van diensten zoals schuldhulpverlening, het Leger des Heils en de Voedselbank.

De 11 geïnterviewde kerken hebben de volgende belangrijkste knelpunten geïdentificeerd:

- Vrijwilligersopvolging, vitaliteit en vergrijzing
- Behoud van de eigen religieuze identiteit
- Veroudering van het kerkgebouw en de kosten/mogelijkheden voor verduurzaming

Het onderzoek heeft waardevolle inzichten geboden in de stappen die kerken nemen om zichzelf toekomstbestendig te maken. Een veelvoorkomende aanpak is het verhuren van ruimtes aan andere groepen met een maatschappelijke functie. Hoewel sommige kerken ook commerciële verhuurmogelijkheden overwegen, is dit niet altijd toegestaan binnen bepaalde religieuze gemeenschappen. Toch staan veel kerken open voor het vergroten van de verhuur of het delen van ruimtes, en zoeken daarbij naar manieren om dit beter te faciliteren. Ze streven hierbij naar samenwerking met andere partijen om maatschappelijke impact te vergroten.

Financieel gezien geven de kerkbesturen aan dat ze momenteel voldoende middelen hebben om nog minstens 5-10 jaar als actieve kerken voort te bestaan. In sommige gevallen wordt het voortbestaan van kerkbesturen niet zozeer bedreigd door financiële problemen, maar eerder door de uitdaging om opvolgers te vinden voor vrijwilligersfuncties. Eerdere herbestede kerkgebouwen hebben juist meer ruimte geboden aan overgebleven kerkbesturen op dit gebied.

Ten tijde van het onderzoek overwoog één kerkbestuur een gedeelte van haar vastgoed af te stoten. Slechts één kerkbestuur gaf aan te verwachten dat hun gebouw over tien jaar niet meer als kerk zal functioneren, maar dit heeft alles te maken met de voorkeur van de kerkgemeenschap voor hun tweede kerkgebouw.

De wens om te verduurzamen is sterk aanwezig bij de kerkbesturen, vooral ten aanzien van monumentale gebouwen, maar de kosten die daarmee gepaard gaan, vormen een uitdaging. De monumentale status wordt soms gezien als een beperking van mogelijkheden, omdat eerdere aanvragen voor aanpassingen zijn afgewezen. Verbeterde verduurzamingsmogelijkheden kunnen bijdragen aan het behoud van het kerkgebouw. De kerken hebben daarom een sterke behoefte aan een handreiking die de mogelijkheden voor verduurzaming uitlegt en financieringsmogelijkheden voor (monumentale) verduurzaming bespreekt.

3.2 Kerkenpaspoort

Aan de hand van het participatieproces zijn van alle kerken in de gemeente kerkenpaspoorten opgesteld. Deze hebben als doel een samenvatting te geven van de huidige staat van de kerken en de kerkgemeenschappen en geven inzicht in de toekomstverwachtingen rondom het voortbestaan van de kerk. Ze kunnen daarbij als uitgangspunt dienen als herbestemming in de toekomst nodig blijkt te zijn. De paspoorten zijn beschikbaar op de website lv.nl.

4 Sociaal maatschappelijk belang van kerken

De kerken in onze gemeente hebben door de jaren heen een belangrijke rol gespeeld, die verder gaat dan alleen religieuze functies. Ze fungeren als centra voor gemeenschapsactiviteiten en zijn essentieel voor het versterken van sociale banden. Deze betrokkenheid bij de samenleving is diepgeworteld in onze geschiedenis en heeft aanzienlijk bijgedragen aan het welzijn van onze inwoners.

4.1 Maatschappelijke Rollen van Kerken

De kerken vervullen in onze gemeente diverse maatschappelijke rollen, variërend van liefdadigheidswerk tot een bijdrage aan de leefbaarheid van de buurt. Enkele voorbeelden van deze rollen zijn:

- **Leger des Heils:** Een aantal van onze kerken heeft nauw samengewerkt met het Leger des Heils om daklozenopvang en hulp aan behoeftigen te bieden.
- **Schuldhulpmaatjes:** Verschillende kerkelijke gemeenschappen hebben schuldhulpmaatjesprogramma's opgezet om inwoners te ondersteunen bij financiële problemen.
- **Andere Maatschappelijke Nevenactiviteiten:** Naast de bovengenoemde voorbeelden zijn kerken betrokken geweest bij initiatieven zoals voedselbanken, taallessen voor immigranten, ouderenzorg en hulp aan alleenstaande ouders.

4.2 Dreiging van Verlies van Maatschappelijke Functies

Bij het overwegen van herbestemming en de mogelijkheid van wonen in voormalige kerkgebouwen is het belangrijk om mogelijk verlies van maatschappelijke functies in overweging te nemen. Het veranderen van de functie van een kerk naar wonen kan leiden tot het wegvallen van gemeenschapsactiviteiten en sociale diensten die deze gebouwen historisch hebben ondersteund. Het is van essentieel belang om na te denken over hoe deze activiteiten elders in de gemeente kunnen worden voortgezet en behouden, zelfs als de fysieke kerkgebouwen van functie veranderen. Ter illustratie is onderstaande kaart gemaakt (afbeelding 2). Hierop staan de kerken en andere gebouwen met een maatschappelijke functie. De kaart laat zien dat met het wegvallen van bijvoorbeeld [kerk x], direct een leegte ontstaat in de lokale voorziening, omdat er in de directe omgeving van de kerk weinig plekken zijn met een maatschappelijke functie.

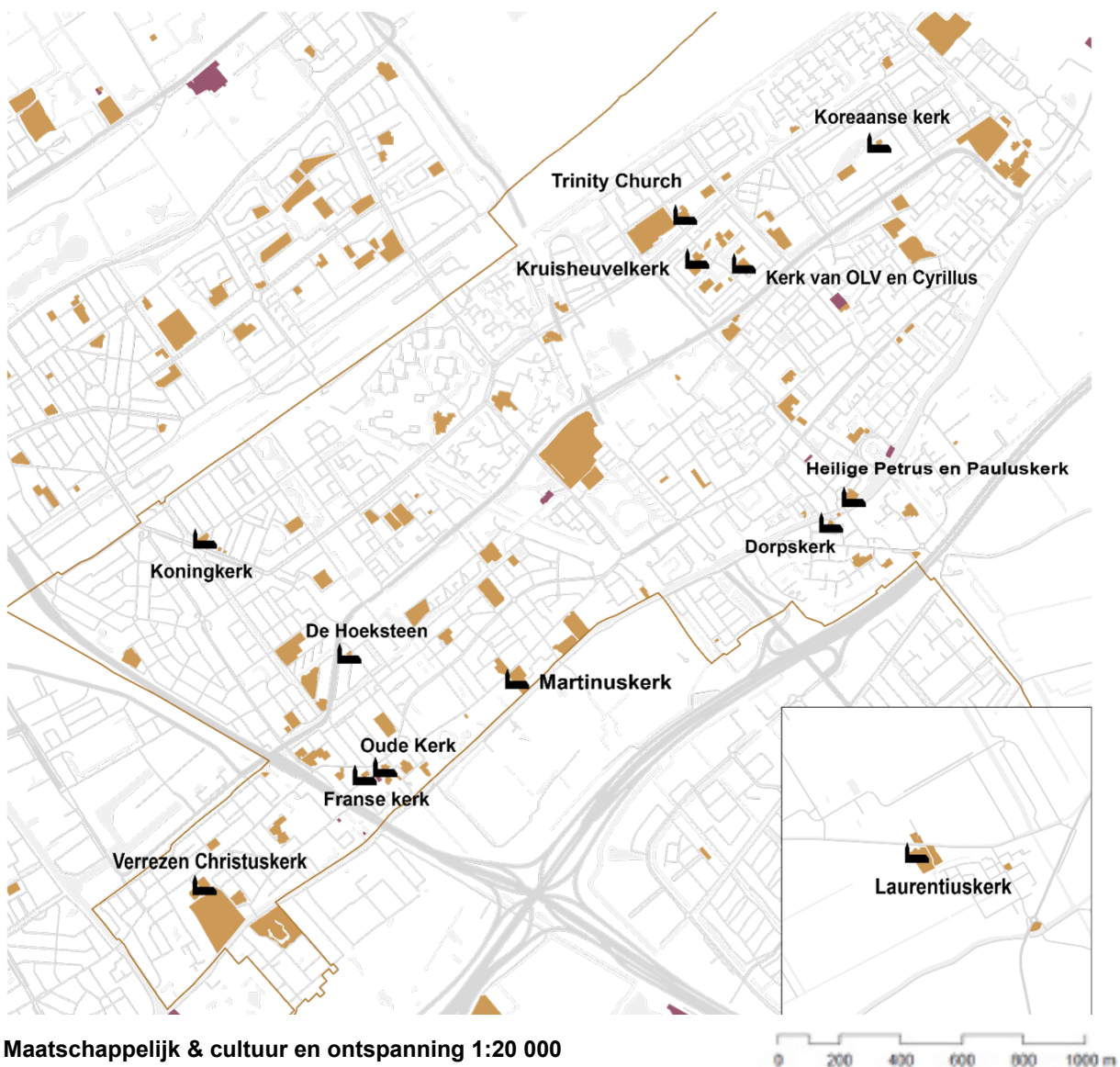
4.3 Ruimte voor Bezinning in Woonwijken

Naast de maatschappelijke diensten die kerken bieden, faciliteren kerken in eerste instantie in het samenbrengen van gelovigen. De kerken worden gebruikt voor het houden van erediensten en vormen daarbij een belangrijk onderdeel van de identiteit van de geloofsgemeenschappen. Het behoud van ruimten voor bezinning in woonwijken is van groot belang voor het welzijn van onze inwoners. Er moet worden nagedacht over hoe deze waardevolle bronnen van rust en inspiratie behouden kunnen worden, zelfs als de religieuze functie van de gebouwen verandert.

4.4 Niet-Kerkelijk Multifunctioneel Gebruik

Een potentieel pad voor het behouden van maatschappelijke functies is het stimuleren van niet-kerkelijk multifunctioneel gebruik van deze ruimten. Commerciële of niet niet-commerciële activiteiten kunnen dan naast de bestaande erediensten plaatsvinden. Hierdoor kunnen de voormalige kerkgebouwen dienst doen als locaties voor diverse gemeenschapsactiviteiten, zoals culturele evenementen, vergaderingen, tentoonstellingen en sociale initiatieven. Dit multifunctionele gebruik kan helpen bij het behouden van de maatschappelijke betrokkenheid en sociale verrijking die deze gebouwen hebben geboden.

Indien de eredienst toch wegvalt, moet goed overwogen worden hoe de maatschappelijke rol van de kerk gehandhaafd kan blijven. Dit vereist nauwe samenwerking tussen de gemeente, kerkelijke gemeenschappen en maatschappelijke organisaties om een evenwichtige en zinvolle benadering te ontwikkelen voor de toekomst van religieus erfgoed in onze gemeente.

Afbeelding 2: Een functiekaart van de gemeente met maatschappelijke voorzieningen in geel. De overlap van kerken en maatschappelijke voorzieningen benadrukt het lokale maatschappelijke belang van kerken.

5 Herbestemming van kerken

Herbestemming van erfgoed combineert behoud met transformatie. In onze gemeente zijn meerdere kerkgebouwen herbestemd met uiteenlopende functies en resultaten. Hieruit kunnen waardevolle inzichten worden opgedaan voor de toekomst.

5.1 Reeds herbestemde kerken binnen de gemeente

Aan de Burgemeester Sweenlaan in Leidschendam ligt de **Opifexkerk**, nu genaamd de Heilige Maria en Papa Kyrillious kerk. De kerk is verkocht aan een andere kerkgemeenschap waardoor de religieuze functie van het gebouw niet verloren is gegaan. De Koptische kerkgemeenschap die het kerkgebouw nu bestuurt, was al langere tijd op zoek naar een nieuwe locatie. De bijzondere samenwerking heeft aanpassingen gevraagd van beide partijen. De Opifexkerk is hiermee een succesvol voorbeeld van herbestemming tot een andere religieuze functie. Dit bijzondere rijksmonument is hierdoor behouden gebleven.

Het Veurtheater, gevestigd aan de Damlaan, is het tweede bijzondere voorbeeld van herbestemming van een kerkelijk gebouw in onze gemeente. Het is gebouwd door de gemeenschap van de Gereformeerde Kerk Leidschendam in 1908. In 1997, na bijna 90 jaar dienst te hebben gedaan als religieus gebouw, is de kerk aangekocht door de gemeente. Na enkele jaren leegstand en zoektocht naar een bestemming is de kerk sinds 2004 in gebruik genomen door verschillende theaters. Het

huidige Veur Theater is een begrip binnen de wijk. Het heeft een herkenbare situering aan de Damlaan en vervult verschillende belangrijke maatschappelijke, maar ook culturele taken.

In de derde plaats dient de **Fonteinkerk** aan de Fonteynenburghlaan als voorbeeld van herbestemming binnen onze gemeente. In dit geval heeft een voormalig kerkgebouw een transformatie ondergaan tot woonruimte. Het betreffende kerkgebouw stond gedurende enige tijd leeg, totdat het in 2016 werd verworven door een projectontwikkelaar. Aanvankelijk genoot de Fonteinkerk al een voorbescherming als monument, maar pas toen het uiteindelijke ontwerp bekend was, werd het officieel aangemerkt als gemeentelijk monument. Er was een grote angst dat de verbouwing naar woningbouw de monumentale waarde te ernstig zou aantasten. De Fonteinkerk is destijds gebouwd conform het shake-hands principe, waarbij oude en nieuwe materialen en technieken gecombineerd worden. Met de toevoeging van een nieuwe bouwlaag, waarbij gebruik wordt gemaakt van materialen en technieken uit het heden, wordt het principe van shake-hands architectuur als het ware voortgezet. Hierdoor was het mogelijk om aan dit gebouw een extra gelaagdheid toe te voegen.

De Opstandingskerk met adres Rembrandtlaan 92 in Voorburg is een goed voorbeeld van een succesvolle transformatie, waarbij de voormalig kerk haar maatschappelijke functie behouden heeft. De kerk uit de jaren '60 van de vorige eeuw is in 2020 verbouwd tot kinderopvangcentrum. Het gebouw is nu beter voorbereid op de toekomst, terwijl het zijn sociale functie behoudt. Met de subtiele integratie van moderne materialen en installaties wordt de oorspronkelijke uitstraling van het gebouw versterkt. Hierbij zijn de monumentale waarden van dit gemeentelijke monument zorgvuldig behouden.

5.2 Lessen

Protestantse kerken kunnen makkelijker van functie veranderen dan rooms-katholieke kerken, die eerst ontwid moeten worden. De mogelijkheden voor herbestemming variëren, waarbij de mogelijkheden tot aanpassingen en het gewenste behoud van kerkgebouwen worden overwogen door de betrokken partijen.

Als een kerk niet langer gebruikt kan worden door de kerkgemeenschap, kan een andere kerkgemeenschap daar eventueel gebruik van maken. In Nederland zijn er meerdere kerkgemeenschappen op zoek naar nieuwe locaties, zij hebben zich verenigd op de website www.migrantenkerken.nl.

In sommige gevallen wordt door kerkbesturen niet toegestaan dat het gebouw na herbestemming nog gebruikt wordt voor religieuze doeleinden. Binnen de Katholieke Kerk is het bijvoorbeeld gebruikelijk geen nieuwe religieuze functies toe te staan in gebouwen die aan de eigen eredienst onttrokken zijn. Daarbij kan het ontheiligen ook invloed hebben op uiterlijke kenmerken van de kerk, waarbij soms ook een deel van de monumentale waarde wordt aangetast.

Het behouden van de historische waarde en ruimtelijke grandeur van kerkgebouwen is van cruciaal belang bij herbestemming, vooral als ze hun openbare en maatschappelijke rol behouden. Verschillende herbestemmingsmogelijkheden, van aanpassingen tot behoud van de oorspronkelijke staat, kunnen bijdragen aan het behoud van de ruimtelijke impact, zelfs als de religieuze functie verdwijnt.

De aankoop van (kerkelijk) vastgoed is niet langer regulier beleid binnen de gemeente, waardoor herbestemming met behoud van een culturele functie lastiger geworden is. Een culturele of maatschappelijke organisatie kan de aankoop namelijk zelf vaak niet realiseren.

Kerken met een monumentale bescherming kunnen minder makkelijk gewijzigd worden. Het is daarom eenvoudiger om een passende functie voor de kerk te zoeken, dan om de kerk te veranderen in woningen. Als in de kerk tóch woningen worden gerealiseerd, is een goede samenwerking met de gemeente belangrijk. Op die manier kunnen de ontwikkelaar en de gemeente samen onderzoeken op welke wijze de kwaliteiten van de kerk behouden, of zelfs versterkt kunnen worden.

Niet alle kerken zijn altijd in het bezit van de panden die ze gebruiken. Wanneer een kerkgemeenschap het kerkgebouw bijvoorbeeld huurt van een andere partij, heeft de kerk weinig tot geen invloed op het handhaven, dan wel uitbreiden van de niet-kerkelijke nevenfuncties. In zo'n geval loont het om met de verhuurder in gesprek te gaan over het handhaven of uitbreiden van de maatschappelijke functies.

5.3 Quicksan en Herbestemmingssubsidie

Het is niet wenselijk dat de overheid zich mengt in het voortbestaan van kerkgemeenschappen omdat dit de scheiding van kerk en staat ondermijnt, wat cruciaal is voor het behoud van religieuze vrijheid. Dergelijke inmenging kan leiden tot het bevoordelen van bepaalde religies ten koste van anderen, in strijd met het beginsel van gelijke behandeling. Tegelijkertijd maakt de gemeente zich sterk voor het behoud van (monumentale) kerkgebouwen en hecht er belang aan om de maatschappelijke functie van kerken niet verloren te laten gaan wanneer kerkgemeenschappen in zwaar weer komen te verkeren. Daarom speelt de gemeente graag een faciliterende rol in het herbestemmingsproces van kerken, of wanneer kerken op zoek gaan naar multifunctioneel gebruik.

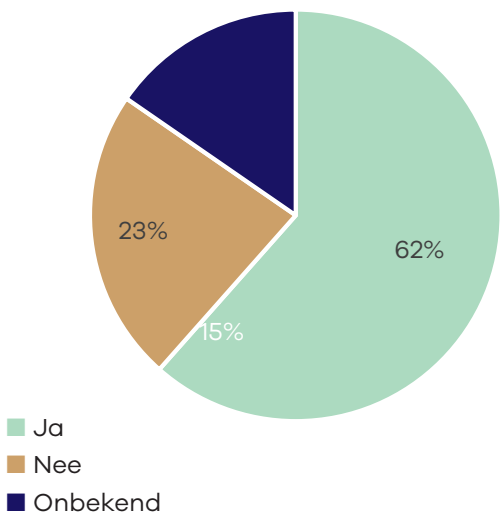
Vanuit het Rijk is er een jaarlijkse Herbestemmingssubsidie ingesteld. Via deze subsidie kunnen kerken mogelijk een quickscan laten uitvoeren. Een quickscan, of haalbaarheidsonderzoek, is een beoordelingsproces dat diverse factoren in ogenschouw neemt om de slagingskansen van een project te analyseren. Deze factoren omvatten:

- De wensen en behoeften van de gebruiker.
- De ontwikkelingsmogelijkheden en beperkingen met betrekking tot monumentale waarden, het gebouw en de omgeving.
- De vraag vanuit de buurt en de lokale overheid.
- Het streven naar openbaar gebruik en toegankelijkheid.
- De realistische haalbaarheid op de lange termijn en de financiële rendabiliteit.

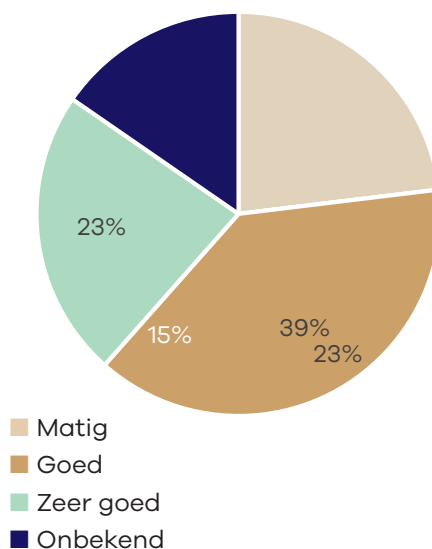
Rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten komen in ieder geval in aanmerking voor deze subsidie. Daarnaast kan het college van burgemeester en wethouders voor religieuze gebouwen zonder status "in een verklaring aangeven dat het de bijzondere cultuurhistorische waarde van het bouwwerk erkent". Deze gebouwen kunnen dan ook in aanmerking komen.

De [Herbestemmingssubsidie](#) kan worden aangevraagd bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Let op: de subsidie kan jaarlijks tussen 1 oktober en 30 november worden aangevraagd.

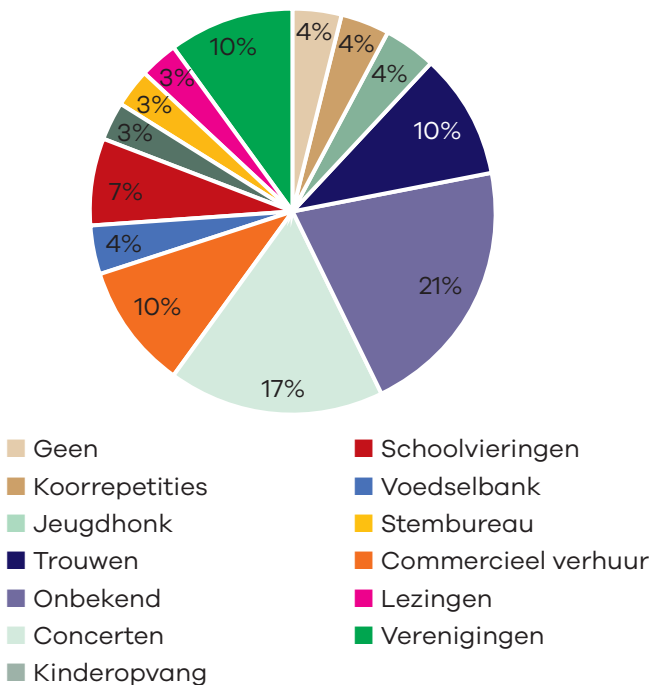
Aan de hand van deze quickscan krijgt de kerkgemeenschap inzicht in welke vorm van herbestemming het meest passend is bij het waarborgen van de maatschappelijke waarde van de kerk. De gemeente gaat aan de hand van de quickscan graag met in gesprek met de geloofsgemeenschap over de mogelijkheden tot herbestemming, waarbij de gemeente het bredere maatschappelijke belang meeweegt.

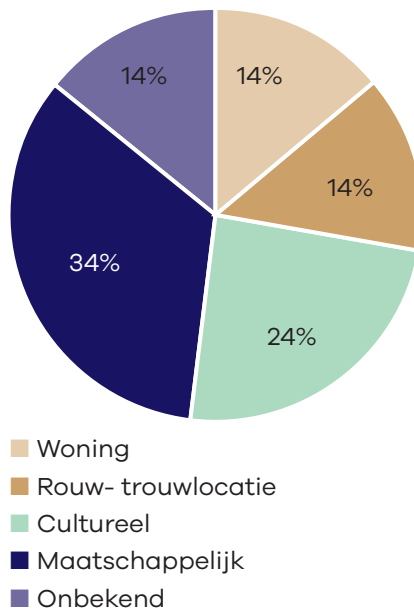
Afbeelding 3:
Dit diagram laat zien welk deel van de kerken gebruikt kan worden voor nevenfuncties. Bijna 60% van de kerkgebouwen leent zich voor nevenfuncties.

Afbeelding 4:
Dit diagram is een aanvulling op afbeelding 3 en laat zien hoe geschikt de bruikbare kerken zijn voor nevenfuncties. Het merendeel is goed geschikt.

Afbeelding 5:
Dit diagram laat zien welke verschillende niet-religieuze nevenfuncties kerken op het moment van onderzoeken huisvesten. De kerken worden relatief veel gebruikt door verenigingen en voor concerten.

Afbeelding 6:
Dit diagram laat zien welke verschillende religieuze nevenfuncties kerken op het moment van onderzoeken huisvesten. Het aandeel maatschappelijk is hier het grootst.

6 Toekomstbestendige tips

Uit het participatieonderzoek blijkt dat kerken behoefte hebben aan duidelijke informatie over hoe ze hun toekomst kunnen veiligstellen. Daarom biedt deze visie in de volgende hoofdstukken praktische tips die kerken kunnen helpen om zich beter voor te bereiden op wat er komen gaat.

6.1 Efficiënt beheer

Kerken genieten verschillende belastingvoordelen; zo zijn ze bijvoorbeeld vrijgesteld van de Onroerendezaakbelasting (OZB). Om in toenemende kosten te voorzien van het beheer van kerken, kunnen kerkgemeenschappen op zoek gaan naar samenwerkingsverbanden met externe partijen die bijvoorbeeld voor een tegenprestatie gebruik kunnen maken van kerkgebouwen. Dit kan gevolgen hebben voor financieel beheer van de kerkgebouwen. Hier volgen enkele zaken waar de kerkgemeenschappen rekening mee moeten houden:

BTW (Belasting Toegevoegde Waarde):

Als een kerk haar gebouw alleen voor eigen kerkelijke activiteiten gebruikt, hoeft daar meestal géén BTW over betaald te worden. Als de kerk het gebouw verhuurt aan anderen of er bijvoorbeeld een café in runt, moet er wél BTW worden betaald. Het is belangrijk duidelijk te zijn over welke activiteiten commercieel zijn en welke niet, om te begrijpen welke belastingregels van toepassing zijn.

Vennootschapsbelasting:

Kerken betalen vennootschapsbelasting als ze winst maken of concurreren met commerciële activiteiten. Kleine winsten zijn vrijgesteld van deze belasting. Kerken kunnen fiscale voordelen krijgen als ze fondsen werven met behulp van vrijwilligers. Dit kan helpen om belastingverplichtingen te verminderen.

ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling):

Om fiscale voordelen te verkrijgen, kan een kerkelijke organisatie worden erkend als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Dit betekent dat de activiteiten van de kerk het algemeen nut moeten dienen en dat ze zorgvuldig met hun vermogen moeten omgaan. Het is belangrijk om redelijke vermogensbeheerpraktijken te handhaven om de ANBI-status te behouden en te blijven profiteren van fiscale voordelen.

OZB (Onroerende Zaak Belasting):

Kerken zijn vrijgesteld van OZB als ze voornamelijk worden gebruikt voor openbare erediensten of levensbeschouwelijke bezinningsbijeenkomsten. Dit betekent dat 70% van het totale gebruik bestemd moet zijn voor kerkdiensten. Als er toch meer dan 30% commerciële diensten worden verricht, zal de kerk naar rato OZB gaan betalen over dit gebruik.

Energiebelasting en Rioolheffing:

Voor de Rioolheffing geldt een vrijstelling voor kerken, ongeacht het percentage aan commerciële diensten. Daarbij kunnen religieuze instellingen een deel van de energiebelasting terugvragen. Kijk voor meer informatie over deze regeling op: https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/zakelijk/overige_belastingen/belastingen_op_milieugrondslag/teruggaafregelingen/teruggaafregeling_energiebelasting%27Teruggaaf_energiebelasting_instellingen

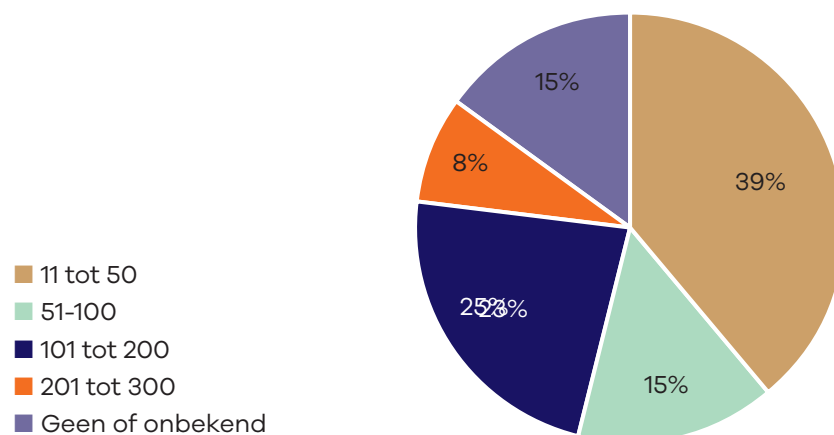
Eigendomswijziging:

Eigendomsoverdracht van een kerkelijk gebouw heeft financiële en fiscale gevolgen, waaronder overdrachtsbelasting.

6.2 vrijwilligersproblematiek

Kerken zijn sterk afhankelijk van vrijwilligers voor het uitvoeren van de maatschappelijke functies die ze uitvoeren, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk. Onderstaande diagram laat zien in welke mate de kerken gebruikmaken van vrijwilligers (afbeelding 7). Het aantrekken en behouden van vrijwilligers vormt in toenemende mate een probleem en dit brengt de uitvoering van de door de kerk gedragen maatschappelijke functies in gevaar. Cijfers van het CBS laten een dalende trend zien ten aanzien van het aantal vrijwilligers. Toenemende sociale lasten en de introductie van vrijwilligerscontracten kunnen de beschikbaarheid van vrijwilligers beïnvloeden.

De gemeente onderschrijft het maatschappelijk belang dat kerken vervullen en is bekend met de vrijwilligersproblematiek, die breder speelt dan alleen bij de kerken. Kerken kunnen gebruik maken van het platform www.lvvoorelkaar.nl: een initiatief van de gemeente dat organisaties en vrijwilligers online met elkaar in contact brengt. Het platform biedt een vacaturebank en een brede informatievoorziening (met betrekking tot het werven en aanhouden van vrijwilligers). Een account aanmaken is kosteloos. LVvoorElkaar organiseert ook vrijwilligersmarkten, waar partijen fysiek bij elkaar worden gebracht.

Afbeelding 7:

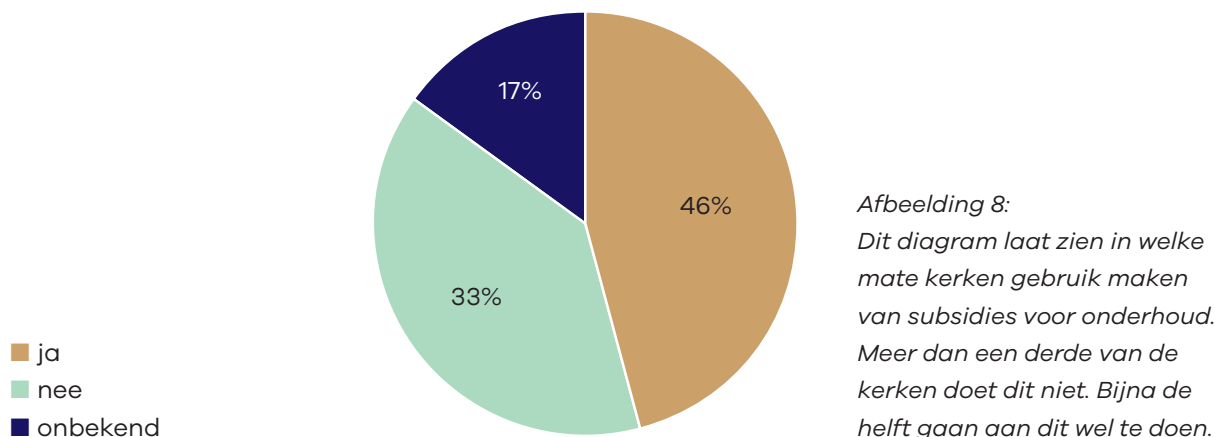
Dit diagram laat zien in welke mate kerken gebruik maken van vrijwilligers. De meeste kerken maken gebruik van 11 tot 50 vrijwilligers, maar andere kerken werken soms met nog veel meer vrijwilligers.

6.3 Meer tips en informatie

Op de website www.toekomstreligieuserfgoed.nl biedt de overheid een overzicht van verschillende kwesties, zoals verduurzaming en herbesteding, met daarbij tips en informatie. Voor vragen en hulp kunt u ook altijd bij de gemeente terecht.

7 Bouwkundige kwesties en verduurzaming

Kerken staan voor bouwkundige uitdagingen en dringende duurzaamheidskwesties die belangrijk zijn in het voortbestaan van de kerkgebouwen. Gelukkig staan kerken niet alleen in deze inspanningen en hebben ze toegang tot diverse bronnen van ondersteuning, variërend van financiële steun tot deskundige begeleiding. Dit hoofdstuk richt zich op bouwkundige en duurzaamheidsaspecten van kerken, met nadruk op verduurzaming.

7.1 Financiële ondersteuning

Er zijn verschillende subsidies en andere vormen van financiële ondersteuning waar ook kerken aanspraak op kunnen maken. Ons onderzoek laat in bovenstaande diagram zien dat nog niet alle kerken gebruikmaken van de mogelijkheid om aanspraak te maken op subsidie voor onderhoud, dus wellicht valt hier winst te behalen (afbeelding 8). De beschikbaarheid van bijvoorbeeld subsidies verschilt, afhankelijk van de monumentale status van het gebouw. In alle gevallen zijn de volgende subsidies een optie:

- Investeringssubsidie duurzame energie (ISDE): Deze subsidie is beschikbaar voor de aanschaf van duurzame verwarmingsinstallaties, zoals warmtepompen en zonneboilers. Kerken kunnen hier mogelijk gebruik van maken als ze investeren in duurzame verwarmingssystemen. [Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing \(ISDE\) \(rvo.nl\)](#)
- Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA): Eigenaren van maatschappelijk vastgoed kunnen in aanmerking komen voor deze subsidie van het Rijk om tegemoet te komen in de kosten voor verduurzaming. [Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed \(DUMAVA\) \(rvo.nl\)](#)

Indien de kerk een status heeft van gemeentelijk monument, beeldbepalend pand, of als het gebouw in een beschermd dorpsgezicht ligt, zijn de volgende subsidies mogelijk een optie:

- Subsidie voor gemeentelijk monument LV: Eigenaren van gemeentelijke monumenten komen in aanmerking voor de instandhoudingssubsidie van de gemeente Leidschendam-Voorburg [Subsidie voor gemeentelijk monument | Gemeente Leidschendam-Voorburg \(lv.nl\)](#)

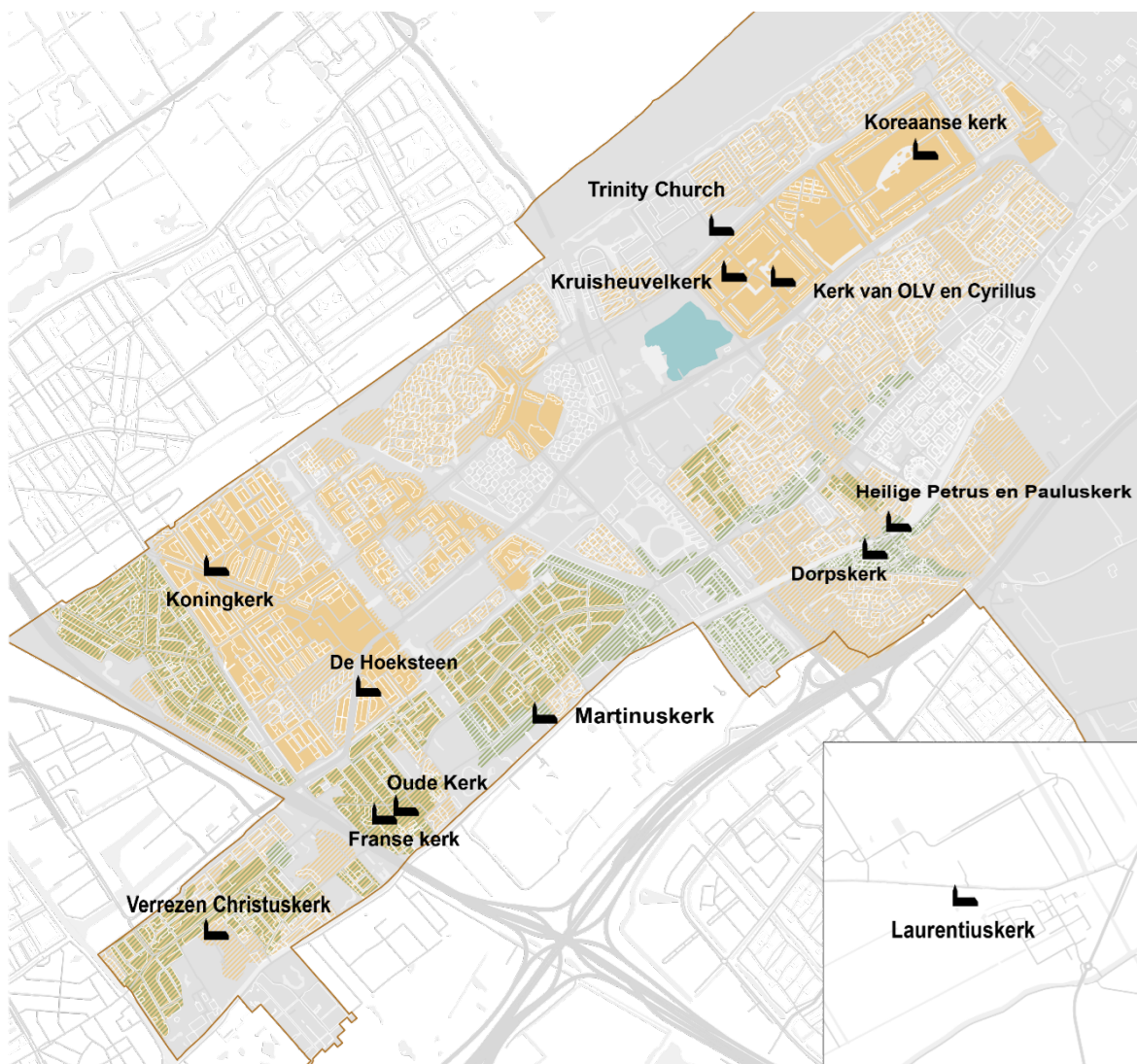
Indien de kerk een status heeft van rijksmonument, kunnen de volgende subsidies een mogelijkheid zijn:

- Subsidie instandhouding rijksmonumenten RCE: Rijksmonumentale kerken kunnen voor het instandhouden van het monument subsidie aanvragen

Wat is instandhoudingssubsidie en voor wie is het bedoeld? | Subsidie instandhouding rijksmonumenten | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

- Subsidie restauratie en herbestemming PZH: De Provincie Zuid-Holland biedt ook een subsidieregeling aan voor het restaureren en herbestemmen van rijksmonumenten. Rijksmonumenten restauratie en herbestemming, subsidie - Provincie Zuid-Holland
- Kerken Nevenfunctie-lening: Het restauratiefonds biedt laagrentende leningen aan voor het verruimen van de gebruiksmogelijkheden van rijksmonumenten. Voor de actuele informatie kunt u contact opnemen met de gemeente. Kerken Nevenfunctie-Lening | Restauratiefonds

Let goed op: bovenstaande overzicht geeft een overzicht van de subsidies die op het moment van vaststellen van de kerkenvisie beschikbaar zijn. Naar mate de tijd vordert kan dit veranderen.

Visie warmtevoorziening 1:20 000

Bron: TOP10nl, ruimtelijkeplannen.nl, Gemeente Leidschendam-Voorburg / WarmteTransitieMakers

- kerk
- collectief kansrijk
- hybride met groen gas
- individueel / klein-collectief
- al aardgasvrij
- wonen / woongebied
- stratenpatroon
- water
- gemeentegrens Leidschendam-Voorburg

Afbeelding 8:

Deze kaart laat zien welke vorm van warmtevoorziening het meest passend is in welk gebied. Ook de kerken zijn ingetekend. Voor veel kerken loont gebruik van een collectieve of hybride voorziening.

7.2 Van het gas af

De gemeente streeft ernaar om in 2050 CO₂-neutraal te zijn. Als onderdeel van deze duurzaamheidsambitie, heeft de gemeente een tijdspad opgesteld dat voorschrijft wanneer ieder gebied van het gas zal worden afgesloten en over een vervangende energiebron dient te beschikken. Ook de kerken zullen in de nabije toekomst op zoek moeten naar een groene vervangende energiebron. De gemeente helpt de kerken graag met deze uitdaging. Zo is er een analyse gemaakt van welke alternatieve groene energiebronnen een passende oplossing vormen per gebied.

Op bovenstaande kaart staan alle kerken ingetekend en is te zien welke vorm van warmtevoorziening het meest passend is (afbeelding 9). In sommige gevallen loont het om een collectief warmtenet aan te leggen, waar ook de kerken deel van uit kunnen maken. Bij goed geïsoleerde gebouwen kan het juist efficiënter zijn om op een individuele warmtebron over te gaan, zoals een warmtepomp. Er zijn ook gebieden waar een combinatie van oplossingen moet worden gezocht, door het gebruik van het warmtenet bijvoorbeeld aan met groen gas.

Meer informatie over de energietransitie en de fasering voor het overschakelen naar andere energiebronnen dan gas, staan beschreven in de Transitievisie Warmte van de gemeente. [Waarom aardgasvrij? | In gesprek met LV](#)

7.2 Monumentale energiescans

De gemeente heeft twee energiescans voor kerken laten uitvoeren. Een energiescan is een rapport dat ingaat op het energiegebruik van een kerk. Door te kijken naar het gebruik, de constructie en de bestaande faciliteiten, kan het rapport veel inzicht bieden op de meest efficiënte manier om de energievoorziening in te richten in de vorm van een set doeltreffende maatregelen.

Het gebruik van de kerk is erg bepalend in de meest passende oplossing. Kerken beschikken vaak over grote ruimtes die lastig warm te houden zijn. Daarom lijkt isoleren voor de hand te liggen. Als zulke ruimtes echter maar kort worden gebruikt, heeft het isoleren ervan ook minimaal resultaat. Na het gebruik geeft het namelijk niet als de ruimte weer afkoelt. Vaak kan er ook veel winst worden behaald door beter te kijken naar het huidige energieverbruik. Door bijvoorbeeld te temperatuurregeling af te stemmen op het gebruik van ruimtes, kan al blijken dat er minder warmte nodig is dan er nu gebruikt wordt.

8 Conclusie en verdere uitvoeringsagenda van de kerkenvisie

De kerkenvisie heeft tot doel het religieuze erfgoed van de gemeente Leidschendam-Voorburg te behouden en op duurzame wijze te koesteren. Deze visie biedt richtlijnen voor en bewustwording over de waarde van kerkgebouwen, de uitdagingen van hun mogelijke transitie en de maatschappelijke impact ervan. Het benadrukt het belang van het behoud van de maatschappelijke impact van kerken op de lokale samenleving.

Historisch gezien vervullen kerken in de gemeente Leidschendam-Voorburg een belangrijke maatschappelijke rol door hun actieve rol in liefdadigheidswerk, ondersteuning van lokale initiatieven en het bieden van bezinning. Kerken vormen een belangrijk deel van de identiteit van geloofsgemeenschappen. Door toenemende secularisatie komen veel kerken leeg te staan, waardoor de druk op de leefbaarheid in de samenleving toeneemt en kerkgemeenschappen voor een moeilijke keuze komen te staan. De kerkenvisie benadrukt dat het belangrijk is om de maatschappelijke functies te behouden; ook als de religieuze rol verandert.

Naast behoud is herbestemming van kerken is een cruciaal aspect van deze visie. Het behoud van historische waarde en ruimtelijke inkadering van de kerken is van belang. Daarbij is het met name belangrijk dat de maatschappelijke en openbare functies van de kerken behouden blijven. Kerken vormen immers van oudsher ankerpunten in de plaatselijke maatschappelijke voorzieningen. Ook kunnen kerken vaak gemakkelijk gebruikt worden voor een andere religieuze bestemming, indien de huidige kerk dat toestaat. Een herbestemming naar woningen ligt vaak ingewikkelder, omdat de transformatie al gauw de erfgoedkundige waarde van de gebouwen aantast; er een sociale voorziening wegvalt; en de druk op de overige sociale voorzieningen toeneemt. De gemeente geeft daarom sterk de voorkeur om bij herbestemming eerst een nieuwe maatschappelijke functie te zoeken, voordat een kerk eventueel wordt aangepast naar een woonfunctie.

De visie biedt ook inzichten in efficiënt beheer van kerkgebouwen, inclusief belastingvoordelen en fiscale regels. Kerkgemeenschappen kunnen commerciële samenwerkingsverbanden met overwegen om de kosten te dekken. Daarbij is het belangrijk goed na te gaan wat de fiscale gevolgen hiervan zijn.

De gemeente streeft ernaar om kerken te ondersteunen bij herbestemming. Via de Herbestemmingssubsidie biedt het Rijk een quickscan aan om te helpen bij het vinden van passende herbestemmingsmogelijkheden. Het doel is om in samenwerking met de kerkgemeenschappen de kerken en hun maatschappelijke functie te behouden voor de toekomst. De gemeente speelt hierbij een faciliterende rol en helpt bij het overwegen van herbestemming of nevengebruik

In de toekomst is nauwe samenwerking tussen de gemeente, kerkgemeenschappen en maatschappelijke organisaties cruciaal voor het behoud van religieus erfgoed in Leidschendam-Voorburg. De gemeente is beschikbaar voor al uw vragen en denkt graag mee.

Colofon

Deze kerkenvisie is in stand gekomen met dank aan:

- Historische Vereniging Leidschendam
- Historische Vereniging Voorburg
- JADE Architecten
- MoveNext
- MK Architecten

Fotografie:

- Voorblad: Roel van Norel
- Kerkenpaspoorten en overige afbeeldingen:
Kenneth Owens; Matthijs Klooster; Frank van Blokland